

गृत्समद (आङ्गिरसः शौनहोत्रः पश्चाद्) भार्गवः शौनकः। इन्द्रः। त्रिष्टुप्।

प्र घा न्वस्य महतो महानि सत्या सत्यस्य करणानि वोचम्।

त्रिकद्रुकेष्वपिबत्सुतस्यास्य मदे अहिमिन्द्रो जघान ॥ २.०१५.०१

नु- क्षिप्रम्। अस्य- एतस्य। महतः- महात्मनः। सत्यस्य- सत्यस्वरूपस्य। महानि- महान्ति। सत्या- सत्यानि। करणानि- कर्माणि। प्र- प्रकर्षेण। वोचम्- ब्रवीमि। त्रिकद्रुकेषु- भूर्भुवरादित्रिस्थानेषु। अपिबत्- रसमनुभवति। सुतस्य- निष्पन्नस्य। अस्य- एतस्य रसस्य। मदे- आनन्दे। इन्द्रः- परमेश्वरः। अहिम्- अप्रज्ञास्थानस्थितां दुर्वासनाम्। जघान- नाशितवान् ॥१॥

अवंशे द्यामस्तभायद्बृहन्तमा रोदसी अपृणदन्तरिक्षम्।

स धारयत्पृथिवीं पप्रथच्च सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ २.०१५.०२

अवंशे- निरालम्बे। बृहन्तम्- महत्। द्याम्- नभः। अस्तभायत्- स्थापितवान्। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। अन्तरिक्षम्। आ- समन्तात्। अपृणत्- अपूरयत्। सः- असौ। पृथिवीम्- भूमिम्। धारयत्- आधारयत्। पप्रथत्- प्रख्यातामकरोत्। च। सोमस्य मदे- रसानन्दे सति। ता- तानि। इन्द्रः- परमेश्वरः। चकार- अकरोत् ॥२॥

सद्मेव प्राचो वि मिमाय मानैर्वज्रेण खान्यतृणन्नदीनाम्।

वृथासृजत्पृथिभिर्दीर्घयाथैः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ २.०१५.०३

प्राचः- सनातनान् धर्मान्। सद्मेव- शरणमिव। मानैः- साक्षिप्रत्यक्षश्रुतिप्रमाणैः। वि मिमाय- निर्ममे। नदीनाम्- अपां मूलशक्तिधाराणाम्। खानि- द्वाराणि। वज्रेण- स्वायुधेन। अतृणत्- अखनत्। अयमेव प्रकृत्यापूरो योगशास्त्रे। दीर्घयाथैः- सनातनैः। पृथिभिः- मार्गैः। वृथा- अनायासेन। असृजत्- अपो मूलशक्तिधाराः ससर्ज। सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥३॥

स प्रवोऽहृन्परिगत्या दभीतेर्विश्वमधागायुधमिद्धे अग्नौ।

सं गोभिरश्वैरसृजद्रथैभिः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ २.०१५.०४

अग्नौ- पावके सर्वभूतक्रतौ । इद्धे- उद्दीपिते । दभीतेः- दम्भगतेः । प्रवोऽहृन्- प्रवोदृन् । परिगत्य ।
सः- असाविन्द्रः । विश्वम्- सर्वम् । आयुधम्- तेषां प्रहरणम् । अधाक्- अधाक्षीत् । गोभिः-
धेनुभिश्चिद्रश्मिभिः । अश्वैः- तुरगैः प्राणैः । रथेभिः- वाहनैर्गतिप्रतीकैः । समसृजत्- सम्यक्
ससर्ज । ॥४॥

स ईं महीं धुनिमेतोररम्णात्सो अस्नातृनपारयत्स्वस्ति।

त उत्स्नाय रयिमभि प्र तस्थुः सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ २.०१५.०५

सः- असाविन्द्रः । ईम्- एनाम् । महीम्- महतीम् । धुनिम्- नदीम् मूलशक्तिधाराम् । एतोः-
तितिर्षोरर्थे । अरम्णात्- अशमयत् । अस्नातृन्- अमज्जतः । स्वस्ति- मङ्गलं यथा भवति तथा ।
अपारयत्- अतारयत् । ते- अमी उपासकाः । उत्स्नाय- उत्तीर्य । रयिम्- लक्ष्यां दैवीं सम्पदम् ।
अभि- आभिमुख्येन । प्र तस्थुः । ॥५॥

सोदञ्चं सिन्धुमरिणान्महित्वा वज्रेणान उषसः सं पिपेष।

अजवसो जविनीभिर्विवृश्चन्सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ २.०१५.०६

सः- असाविन्द्रः । सिन्धुम्- नदीमाधारशक्तिधाराम् । महित्वा- स्वमहिम्ना । उदञ्चम्-
उदङ्मुखीम् । अरिणात्- अकरोत् । उषसः- ज्ञानोदयदेवतायाः प्रभात्याः । अनः-
शकटोपलक्षितगतिम् । सम्- सम्यक् । पिपेष- निर्मितवान् । अजवसः- वेगरहिताः शत्रुसेनाः ।
जविनीभिः- वेगवतीभिः स्वसेनाभिः । विवृश्चन्- नाशयन् । ॥६॥

स विद्वाँ अपगोहं कनीनामाविर्भवद्दतिष्ठत्परावृक्।

प्रति श्रोणः स्थाद्यश्नर्गचष्ट सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ २.०१५.०७

कनीनाम्- कमनीयानामपां मूलशक्तिधाराणाम् । अपगोहनम्- आवरणस्थानम् । सः- असाविन्द्रः ।
विद्वान्- जानाति । परावृक्- वृत्रहिंसकः सन् । आविर्भवन्- स्वात्मानं प्रकटयन् । उदतिष्ठत्- अपो
मोक्तुमुदतिष्ठत् । श्रोणः- पङ्गुरगतिरिन्द्रप्रसादाल्लब्धगतिः । प्रति स्थात्- अपः प्रत्यतिष्ठत् । अनक्-
प्रकटीकरोति । वि- विशेषेण । अचष्ट- अपश्यत् ॥७॥

भिनद्वलमङ्गिरोभिर्गृणानो वि पर्वतस्य दृढितान्यैरत् ।

रिणग्रोधांसि कृत्रिमाण्येषां सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ २.०१५.०८

अङ्गिरोभिः- अङ्गनशीलैरुपासकैः । गृणानः- स्तुतः । वलम्- संवरणम् । वल संवरणे । भिनत्-
बिभेद । पर्वतस्य- जडप्रतीकस्य गिरेर्मधस्य वा । हितानि- दृढानि बन्धनानि । वि ऐरत्-
उद्धाटितवान् । एषाम्- एतेषां जडप्रतीकपर्वतानाम् । कृत्रिमाणि- अस्वाभाविकानि । रोधांसि-
रोधनानि । रिणक्- उद्धाटितवान् । ॥८॥

स्वप्नेनाभ्युप्या चुमुरि धुनिं च जघन्थ दस्युं प्र दभीतिमावः ।

रम्भी चिदत्र विविदे हिरण्यं सोमस्य ता मद इन्द्रश्चकार ॥ २.०१५.०९

स्वप्नेन- स्वापेन । अभ्युप्य- संयोज्य । चुमुरिम्- वक्रयुक्तमिति दयानन्दः । अदनशीलमिति भावः ।
धुनिम्- कम्पनम् । च । दस्युम्- स्तेनम् । जघन्थ- हिंसितवान् । दभीतिम्- हिंसकम् । प्र आवः-
प्रकर्षेण हिंसितवान् । अत्र । चित्- एव । रम्भी- आरम्भशीलः । हिरण्यम्- ज्योतिः । विविदे-
ज्ञातवान् लेभे वा । ॥९॥

नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी ।

शिक्षा स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ २.०१५.१०

पूर्वं व्याख्यातम् (२.११.२१) ॥१०॥